

Kunszentmiklóstól Debrecenig és tovább...

Beszélgetés Vargha Balázssal

Vargha Balázst mindenki ismeri Magyarországon. Az egyszerű tévénezők éppúgy, mint a minden akribiával megvert filológusok, a kisgyerekek nem kevésbé, mint az irodalomtörténészek, a nyelvi játékokkal, fejtörőkkel szórakozók csakúgy, mint a régi magyar költészet vájtfülű értői és szerelmesei, a színházlátogatók fülében nem kevésbé cseng ismerősen a neve, mint a zord akadémikusok körében. Legközelebről, legotthonosabban, legbensőségesebben azonban talán a könyvtárosok, közülük is legeslegesősorban a gyerekkönyvtárosok ismerik, vallják, követelik magukénak. Semmiféle okra, alkalomra nem kellett volna várni, hogy Vargha Balázst, az irodalomtörténészt és nyelvtudóst, az író és publicistát, egy egész ország sok-sok gyermeknemzedékének első számú nevelőjét, játszópajtását, nagy tanárát, a szerkesztőt és Csokonai-kutatót (stb., stb.), mindenekelőtt azonban a nagy könyvtárost, a KMK valahai villódzó elméjét, könyvtároskonferenciák, előadások, ankétok stb. sztárját felkeressük és kivallassuk életútjáról, pályájáról, múltjáról, jelenéről és terveiről. De hát – hál’ istennek – alkalom is kínálkozott: amint előző számunkban beszámoltunk róla, Vargha Balázs Szabó Ervin-émlékérmert kapott (nagy megtiszteltetés ez az emlékérem számára), adódott rá ürügyünk, hogy felkeressük és kivallassuk.

Nem mondhatjuk ugyan, hogy könnyen állt kötélnek, ám amikor mégis, nemigen kellett kérdéseinkkel zavarnunk. Megkértük, szóljon a kezdetekről, a legkorábbi emlékekről, a kis Balázs és a könyvek viszonyáról. Íme:

– Már legkisebb gyerekkorom könyvekkel volt kibérelve. Az otthoni alapgyűjtemény eleinte zárva volt előttünk. Bölcsen. Mert ha mi, hét gyerekek beleszabadulunk, nagy irtást tetünk volna a családi könyvtárban. Az előlünk elzárt kötetek egy piros szekrényben rejtőztek, amelynek mintás, préselt üvegén délutáni nap-

sütésben átvilágoltak a színes könyvgerincek. Apám legkedvesebb írói: *Shakespeare, Dickens, C. F. Meyer, Defoe*, és mindenk fölött *Arany János*. Néhány kötet megmaradt ebből az első családi könyvtárból. Vagy arról ismerzik meg az idetartozása, hogy apánk az elolvasott könyv végére odaírta a dátumot, vagy arról, hogy egy korai könyvtárrendezés betetőzéséül minden kötetbe beírta a helyszámot: rómaival a polcét, arab számmal a kötet helyét. Kezdetleges szakrend, a tartós rend illúzióját keltő számozás – ez volt a lehető legrosszabb raktározási módszer, amelyet egy-két karácsonyi könyvajándék befulladásztott. Több ismerős családban így rendezték a könyvtárat akkoriban.

Bélyegzőt is csináltatott édesapánk. Körbemenő betűkkel ez volt rajta: Vargha Tamás könyve. Középen bibliai hely: II. Kor. 3 : 6. „Ki azt cselekedte, hogy alkalmas szolgál lennénk az Új Testamentomnak, nem a betűnek, hanem a léleknek, mert *a betű megöl, a lélek pedig megelevenít.*”

1945-ben játékból csináltam dombornyomatú családi exlibrist, kartonpapírból. Egy fiú hasonfekve olvas rajta, s a possessor mindössze ennyi: VARGÁJÉKÉ.

A családi könyvkultusz bizonyosága, hogy saját könyveinkbe beleírtuk a tulajdonost és (bár nem tudtuk, hogy ez a szakszerű neve) a numerus kurrenst. Megmaradt például *Benedek Rózi: Az I/b. lapot szerkeszt* című gyerekregénykéje. Ezt írtam bele: Vargha Balázs könyvtára XII. 1932. XII. 24. este. Milyen pontosság.

B. L.: *Kedves Balázs, később, jóval később mintha nem lettél volna ennyire pontos. Vagy rosszul emlékszem?*

– Jól emlékszel. Ezt a bejegyzést nézve én sem ismerek magamra. A könyvet egyébként, ahogy most visszagondolok rá, nem olvastam el. Gyereklap csinálását *Kaffka Margit* remek-

művéből, a *Kis emberek, barátocskáimból* tanulok meg. De hogy mi, Varghák is lapot alapítsunk, odáig nem jutottunk el.

Nem minden könyvét tiszteltük apáknak. Némelyik vad ellenszenvet ébresztett bennünk. Ilyen volt például *József Ferenc* herceg verseskötete is, *Az erdei magány*, albumméretű, teljes bőrkötésben. A dedikációból kiderült, hogy apánk a bátyjától kapta eljegyzésére. Ezt a kötetet ünnepélyesen megnyúztuk, s a herceg verseinek bőrébe köttem *Balassi Bálint Istenes énekeinek* hasonmás kiadását. Ma is átkozom azt a debreceni könyvkötőt, aki csúnyán belevágott az eleven szövegbe. De a hibás én magam vagyok: előre meg kellett volna egyeznem vele, hogy semmit ne vágjon le róla.

B. L.: Nagypádtól nem maradtak rátok könyvek?

– Apai nagypánk *Vargha Gyula* költő volt, amellet a Statisztikai Hivatal igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia másodelőnöke, s még jó néhány közéleti tisztség viselője. Ezek nagy része köteles példányokkal járt együtt. Birtokán, Lőb pusztán (Üllő mellett) töméntelen könyv gyűlt össze. 1929-ben, mikor nagypám meghalt, gyermekei elosztottak a könyveken. Az ötödrész, ami nekünk jutott, elegendő volt ahhoz, hogy fölrobbantsa a könyvszekrény zárt polcos rendjét, és szabadpolcos elhelyezést vívjon ki. Kétféle megoldás került szóba. A Lingel bútorgyár akkoriban hirdette meg üveges könyvszekrényét, amelyet szélteben is, magasságában is könnyen bővíteni lehetett. De az ára, még az örökséget belkalkulálva is, drága volt: alap, fedél és két fiók együtt 24 pengő, s ez csöppet sem javította

volna a könyvek elhelyezését. Végül minden megoldódott: stelázi módszerrel. A falusi asztalos jutányosan bepolcozott egy egész szobát. Ebben a szobában azelőtt is könyvek voltak, de nem a mieink. Apám *Baksay Sándornak*, az író, néprajzos püspöknek utóda volt a kunszentmiklósi parókián. Baksay könyvtárát a gimnázium örökölte, de elhelyezéséről nem tudtak gondoskodni. Ideiglenesen a parókián maradt a könyvek nagy része. 1930-ban, az új gimnázium felépülése után vitték el Baksay könyveit, s így lett helye nálunk a nagyapai könyvörökségnek.

V. K.: Csak zárójelben jegyezném meg, hogy a Baksay-örökség igen jó helyre került, törzsanyaga a kunszentmiklósi gimnáziumi könyvtárnak. Hogy pedig az milyen, arról az előző számunkban írt ragyogó cikket a könyvtár tudós tanár-őre, Balogh Mihály.

– Hatalmas csomagokban érkeztek a könyvek. Olyan kincsek voltak köztük, mint *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*, meg a *Budapesti Szemle* teljes sorozata. Bár helyet most sem tudnék adni nekik, mégis fáj, hogy elkótyavetyéltem őket. Egy néhai barátom szállította el azzal a felkiáltással, hogy jó áron értékesíti. Azóta sem láttam se a könyveket, se az árukat.

B. L.: Hát nem magán-családi könyvtári emlékeid nincsenek Kunszentmiklósról?

– Az állami elemi iskolának (így mondtuk!) volt ifjúsági kölcsönkönyvtára. Egyetlen esetre emlékszem, hogy onnan könyvet kölcsönöztem: egy *Robinson-átdolgozást* a *Dante* kiadásában. De a visszaadásával valami kellemetlen ségem támadt: elszakadt vagy elkallódott –

már nem is tudom, mi volt a baj. Csak a tanulásra emlékszem, amit édesanyám így összegezett: – Van nálunk elég olvasnivaló, ne hozz ide piszkos könyvtári könyveket.

Apám – és a családban az ő generációja – Mikszáthot szerette, Jókait csak módjával. Ez meg is látszott az otthoni könyvtárunkon. Egypár elsalátásodott olcsó Jókain kívül nem volt tőle semmi. Bátyám, Tamás valahogy híret vette, hogy az Ipartestület könyvtárában megvan mind a száztiz kötet. Végig is olvasta az egészet. Én már akkor megszívtam magamat némi sznobizmussal, s nem vettem rá magamat erre a forrásra. Ízlésem e tekintetben nagyot változott azóta.

A gimnázium könyvtáros-tanára, *Miklóssy János* kölcsönkönyvtárat alapított 1940 körül. Ötven fillért kért havonként, s volt annyi rendszeres olvasója, hogy ezekből az ötven fillérből minden érdemleges könyvet meg tudott venni, hozzájuk a becsebb folyóiratokat. Nyaranként bevettem magam Miklóssy tanár úr könyvtárába, s joggal éreztem úgy, hogy naprakész az irodalmi tájékozottságom.

Azóta Kunszentmiklósnak nagy közkönyvtára van, gazdag állománnyal és – gondolom – nyomasztó pénziánnal.

Amint mondtatok, megvan Baksay könyvtára is, részben a református egyház gondozásában, részben a gazdag irodalmi-történelmi anyagot őrző gimnáziumi könyvtárba beépülve. Említették a könyvtárosát is, kiváló barátomat, *Balogh Mihályt*.

Hogy Kunszentmiklóson megbecsülték a könyveket, az csak részben igaz. Hajmeresztő emlékeim is vannak. Szikszay nevű hajdani gimnáziumi tanár könyvhagyatékát föllapátolták a padlásra. Egy részébe árukat csomagolt az a kereskedő, aki megvette a házat. A többit – 16–18. századi könyveket – az egerek ették meg.

Baráth Ferenc költő, filozófus, tanár Kunszentmiklóson született. Irodalmi hagyatéka visszakerült szülővárosába, s a rokonság kezén elpusztult.

Ezek persze apróságok ahhoz az országos pusztuláshoz képest, ami a zöld és a vörös uralom éveiben végbement csak könyvekben és becse kéziratokban.

B. L. : Úgy tudom, Kunszentmiklóson érettségiztél, aztán bevonultál Debrecenbe, teológusnak.

– 1938-ban érettségiztem, Magyar irodalomból eléggé orcátlanul. A tételem ez volt: Erdélyi írók. Melyiktől olvastam – kérdezte az

elnök. – Mindtül – feleltem. Ezzel nagyjából be is fejeződött a magyar szóbelim.

Rengetegen megkérdezték, miért lettem teológus. És ha már az lettem, miért nem Pestre iratkoztam, miért mentem Debrecenbe. Minden érdeklődőnek odalöktem valami választ, de felelni nem tudtam, és azóta sem tudom, miért mentem teológusnak. Gyanúsíthatnám magamat azzal, hogy a katonaságot akartam így megúszni. Mert a teológusok szabályszerűen tábori lelkészek lettek, s hathetes tanfolyam után mindjárt főhadnagyi rendfokozattal. De ebben sem ismerek magamra. Honnan lehetett bennem ilyen bölcs előrelátás, hogy 1938 nyarán már civil bőrömet akartam menteni. Persze ősszel már más lett a helyzet: bevonulás a Felvidékre, rongyos gárda, azaz szabadcsapat, amelybe néhány társunk is beállt. Meg is úsztam aztán a katonaságot. Sőt többen is megúsztuk Vargha Balázsok, mert lelkészi papírjaimnak többen is hasznát vették.

És miért Debrecenbe? Mert Csokonai és Arany már akkor is a két legkedvesebb költőm volt. Bekukkantottam Bolond Istókként én is Debrecenbe. És részese lehettem a 2–300 éves kollégiumi hagyománynak. A diákok viselt dolgairól már Csokonai idejében szokás volt verses krónikát írni. 1942 karácsonyán én voltam a krónikás deák. Első kinyomtatott (*Erdős Károly* professzor úr így mondta: kinyomult) írásom volt a bibliofil füzetke, *Mata János* barátom fametszetével. A szerkesztő urak engedelmével idézek belőle egypár sort: „Kollégium lelke nem lakik a köben, /Pántos vasajtóban, korhadt falépcsőben. /Kollégium lelke az ezernyi deák, /S fejüket feszítő karakán ideák.”

A negyedik sorban *Nagy Imre* múlt század eleji diákköltő versére céloztam, amely a legáció helyek ünnepélyes választásán, az elekción eléneklődött. A krónikát is akkor olvasta föl szerzője, egy-egy elismerő kurjantással kísérve: „Jó a krónika!” Az én krónikámat Gál Miska barátom olvasta föl: magas lázzal izzadtam a takaró alatt. Megbocsáthatatlan kényeség volt, most már belátom.

B. L. : Órákig elhallgatnánk Balázs, a Könyvtáros olvasói is roppant élveznék, mégis arra kell kérjelek, előbb-utóbb térj rá a könyvtárra. Utána aztán kalandozzunk megint.

– A Kollégium könyvtárát *Lukács László* tiszteletes úr igazgatta. Egy-egy diákot betesékelt a szobájába. Behúzatlan ágynemű, könyvoszlopok asztalon, padlón. Vízköves, gusztyustalan pohárba pálinkát tölt. – Tessék,

kedves. Sose szoktam, csak ebben a háborús helyzetben.

Megérte még a békét, sőt, hogy mentsége legyen, a hidegháborút is. De azt már a nagy-kállói sárga házban. Tőle származik ez a magvas filozófiai tétel: – Aki van, rosszul van. A lét nem kerti ünnepély.

Nagy tudású teológus volt, de nem sok hasznát vette a tudományának. Azt beszéltek, hogy a legelegánsabb debreceni főpaprak egyetlen prédikációjában negyven eretnekséget számolt össze.

B. L. : Csak nem Révész Imréről van szó? Ő lett volna ennyire elhajló?

– Isten ments! Révész Imrét, az egyháztörténet professzorát 1938 nyarán választották meg püspöknek. Professzorságáról egyelőre nem mondott le, de előadást már csak ritkásan tartott. Egyetlen jeles mondatát jegyeztem meg: Az anglikán egyházban két párt működött: „a háj csöcs párti meg a lócsöcs párti”. S hozzátette: Bocsánatot kérek a kiejtésem gyarlóságáért.

Csikesz Sándort teljesen lefoglalták akkor a Kollégium négyszázadik évfordulójának előkészületei, nem tartott meg egyet sem a meghirdetett studiumokból. Nagy ismerője volt a

Baranya megyei reformátusságnak, pártfogója Kodolányi Jánosnak.

A homiletika vizsgához hozzátartozott a szentírásismeret. Mondott egy bibliai verset, s meg kellett mondani – illetve leírni –, hol található a bibliában. Sétált a sorok közt, míg a vizsgázók a pad alatt gyúrték a biblia lapjait, alig remélve, hogy meglelik a *lókust*. Csikesz ráteszi a kezét a legföltűnőbb puszkázó vállára, s fájdalmasan sóhajt: – Az Ige restté lett és lapozott miközöttünk.

A görög nyelvet és az újszövetségi exegézist Erdős Károly – Kari bácsi – tanította, a legkonzervatívabb felfogásban. Neki tulajdonították ezt az aranymondást: A zsidókhoz írt levelet nem Pál apostol írta. De ha volna még két érvelem, bebizonyítanám, hogy Pál apostol írta.

Szunyókálva hallgattuk előadásait, de olykor egy-egy szavára fölébredtünk. A nyelvpszichológia tudósainak ajánlom föl azt a megfigyelésemet, hogy mindig a kétértelmű szakvagnál neszeltünk föl. Egy órát kitöltött például annak a taglalása, hogy az őskeresztényeket hogy nevezték. – Hívőknek is mondták őket: *pisztoly*. Mintha csakugyan elsütötte volna, úgy csattant a *pisztoly*.

Kari bácsi görög nyelvet és újszövetségi exegézist adott elő. Sógora, Varga Zsigmond valástörténetet. A sumér-magyar rokonságot hitte, vallotta, ilyesféle érvekkel: Nős, uraim. Ami a vogul nyelvben bögü, a cseremiszen böjü, a votjákban böhü, a zürjénben bögyi, az a sumérban *mu*.

A héber nyelvet és az ószövetségi exegézist Kállay Kálmán professzor úr adta elő. Őt szerettem legjobban.

Megvesztegethetetlen szövegkritikával mutatott rá a hibákra, a figyelmetlenségből eredő szövegromlásokra és a szándékos hibagröntásokra a biblia héber szövegében. Hibákat keresni az isteni kijelentésekben – ez nagyon rokonszenves vállalkozásnak bizonyult.

Az LI. zsolttárt a holocausttal kapcsolatban sokat emlegetik manapság. Ennek a zsolttárnak két szerzője volt: egy prófétai és egy papi felfogású férfiú. Nem szemtől szembe vitáztak, hanem a biblia szövegének másolásakor. A próféta: ...nem gyönyörködöl az áldozatban, hogy azt adják tenéked; az egészen égő áldozatot nem akarod. Az isten előtt kedves áldozatok a töredelmes lelkek; a töredelmes és keserves szívet, Isten, nem utálod meg. A pap (a babiloni fogságban): Tégy jót a te jóakaratedből a Sionnal, és építsd meg a Jeruzsálem kőfalait. Akkor kedvesek lesznek teelőtted az igazság-

nak áldozati, az egészen égő áldozatok és a hálaadásnak áldozati: akkor a te oltárodon áldoznak néked tulkokkal.

Mintha Isten is kettő volna. Az egyik megundorodott az égett hússzagtól, és szellemi áldozatot kíván, a másik a politikus Isten, aki Jeruzsálem visszafoglalására, templomának fölépítésére buzdít, félreértelmezve a prófétai eszmét, a vallás spiritualizálását.

Családi szókingünkben is fennmaradt egy-pár héber szólás Kállay professzor úr óráiról: Harrós keleb anóki? – Avagy kutyafej vagyok én? Olyankor alkalmazódik, amikor az ember pillanatnyi hátrányt szenved szeretteitől. Vákol habbét jimmölé ásan. – És az egész ház megtelt füsttel. A szöveg eredeti értelme: Isten megjelenése, a teofánia. Köznapien a túlzásba vitt dohányzásra utal.

B. L. : Nem lenne illendő néhány szót szentmiklósi tanáraidról is szólni?

– Bár Kunszentmiklós nem isten háta mögötti falu – mindössze hatvan kilométerre Budapesttől –, mégis száműzetésnek érezhette, akit ide helyeztek. A szerényebb képességű tanárok beilleszkedtek, be is nősültek a város társadalmába. Az egyik ilyen tanárról, aki korábban meghalt, bennünket már nem tanított, ez az anekdota járta: Kiszólitott egy fiút a katedrúra felelésre. A gyerek áll és hallgat. – Tudod, vagy nem tudod? – Tudom, csak gondolkodom. – Miért gondolkazol? Okos ember nem gondolkodik.

Azt akarta mondani, hogy aki tudja a leckét, az elfújja gondolkodás nélkül. Nem csak ennek az egy tanárnak érdekes fölfogása volt ez, hanem általában az akkori oktatóké. De a megfogalmazás itt különösen frappánsra sikerült.

Latinul nem lehetett megtanulni egyik tanárunktól sem. Vagy azért nem, mert ők is csak gyöngén tudtak, vagy mert magasabb régiókban szárnyaltak gondolataik. Jobban mondva ilyen tanárunk csak egy volt: *Kövendi Dénes dr.* Valami 1919-es viselt dolgai miatt vágták oda a falusi gimnáziumba egyetemi tanári tudással. Nem órákat tartott, hanem előadásokat. Lehet, hogy emlékezetem egyszerűsít, de két témája volt évszámra: a görög filozófia valamelyik tétele és a hitlerizmus. Még 1944 márciusa után is Hitlerrel pocskondiázta, az életveszélyt is vállalva. *Kerényi Károly* köréhez tartozott. A *Sziget* tanulmánykötetében jelent meg értekezése: *Physica naturaliter platonica*. Elolvastam, sőt meg is értettem: mert szippantottam akkor már egy kis modern fizikát Eddington divatos könyvéből. Az volt a

sejtésem, hogy Kövendi tanár úr többet tud a lényegből, mint Eddington. Az csak később sejtett föl bennem, hogy idealista filozófiája miatt is félteni lehetett *Kövendi Dénest*, nemcsak náciellenes meggyőződéséért.

Nem sejtette, hogy véletlenségből egész életre elegendő témát kaptam tőle. Egy görög szólást mutatott, a khiasztikus mondatszerkesztés példáját. Egyre jobban megszerettem a keresztezést. Szenvedélyesen gyűjtöm most is a nyelvi, irodalmi, természettudományos stb. változatait, vállalva a kinevetést és lesajnálást, ami kijár az elegyoldalúsodott agyagnak.

Másik latin tanárunk csak a keresztnévében egyezett *Kövendi Dénessel*. *Antal Dénes*nek hívták. Kitűnő gazdaember volt, gondnoka a gimnázium internátusának. Hivatali kötelessége volt, de szenvedélye is a piacok figyelése. Nem csak az árakat jegyezte föl, hanem a piacolók anekdotáit, pletykáit, jóízű történeteit is. Ezekből lett az állandó piacrovat, amely verses rigmusokkal kezdődött.

A Kiskunság hetilapját a kormánypárt tartotta fön, de így is csak bukdácsolva, szerényen jelent meg. Neve is gyakran változott: *Dunamellék, Kiskunság; Kiskunság, Dunamellék; Kiskunság, Soltvadkert*. Régóta tervezem, hogy megkeresem Antal tanár úr versezeteit, amelyek nemcsak úgy érdekelnék mint Kunszentmiklós szülöttét, hanem mint a provinciális verselési hagyomány számontartóját és méltatóját is.

Feldolgozásra vár a Bak ér parti verselési kultúrájának egy régebbi és értékesebb kéziratos emléke is, a *Kunszentmiklósi Énekeskönyv*, amelyet 1797–98-ban írtak össze. Megérdemelné az alaposabb tanulmányozást, már csak ennek a dalnak megőrzéséért: „De jól esett annak dolga, ki Szentmiklósban lakhatik.” Az énekeskönyv lelőhelye a Debreceni Kollégium Nagykönyvtárának kézirattára, R 656. szám alatt.

Illyés Bálint, Fölső-Kiskunságnak és a szentmiklósi gimnáziumnak monográfusa, a könyvtár rendbe tevője megérdemelné egy takaros laudációt. De hogy ki ne essem a stílusból, itt idézem föl első közös akciónkat a föl-szabadult Kunszentmiklóson. November elsején láttuk meg az első orosz katonát. Lovas felderítő volt, s csak éppen átnyargalt a városon. Utána egy híradós katona jött gyalog, kezében egy szál dáliával, s felhúzta a telefonvezetékét. Követte őket kisebb csoport lovas. Ők már le is szálltak a piactéren – Kálvin téren –, s érdeklődtek attól a néhány embertől, aki-

nek volt mersze kijönni a térre, hogy cigarettát hol kaphatnának. Fölszabadultunk. Néhány nap múlva üzenet érkezett a szomszéd faluból, Szabadszállásról. Ebben a kiskun sivatagban húsz kilométerre vannak egymástól a szomszédok. Az üzenet a szabadszállási kálvinista hívektől érkezett édesapámhoz. Hallják, hogy Szentmiklóson minden pap a helyén maradt. Tőlük azonban mind megszökött. Így mondták, kertelés nélkül, s nagyon haragosan.

B. L. : Teljesen igazuk volt. A papoknak a helyükön kellett volna maradniuk – mindenáron.

– Lemegyek én Szabadszállásra – mondtam mint állástalan segédlelkész.

Illyés Bálint, a magyar–angol szakos tanár jól felkészült a változásra, s megtanult annyit oroszul, hogy megértette magát velük. Ketten mentünk el a városparancsnok irodájába, hogy valami hivatalos írást – propuszkot, bumáskát kérjünk szabadszállási vállalkozásom komolyságának bizonyítására. Bálint azzal kezdte, hogy rám bökött az ujjával, és bemutatott a parancsnoknak: – Tovariss pop. Ez nagyon tetszett a főnöknek. Többször elismételte nevetve: Tovariss pop – ez nagyon jó. Nevetésének csillapodtával megkérdezte: – Na, mit akar a tovariss pop? – A szomszéd faluba menne. –

Menjen csak, rendben van. Mi jóban vagyunk a tovariss popokkal. – De valami írást. – Nem kell írás, menjen csak nyugodtan.

Gyalog indultunk el ketten. *Dankó Imre*, igen ő, a néprajztudós volt a társam Szabadszállás egyházi és iskolai életének újraindításában.

Az ottani híveknek az volt a legnagyobb fájdalmuk, hogy nem volt, aki temessen és kereszteljen. Persze, elláttam a szolgálatokat, de fontosabb volt a prédikáció meg az iskola. Nagyon aktuálisakat mondhattam, mert többen megkérdezték óvólag, hogy merek ilyen szókimondó beszédeket tartani. Nincs mitől féljek.

Az iskolában a magyar nyelvtant, az éneket és a rajzot – hogy is írják újabban a hírlapok? – magamhoz vontam, és megpróbáltam valóra váltani azt, amit *Karácsony Sándor* pedagógiai előadásából kivettem Debrecenben.

Szerettem az önállóságot, ezért próbálkoztam legtöbbet rajztanítással, mert arról semmi közvetlen útmutatás nincs *Karácsony Sándor* vastag pedagógiai köteteiben.

Volt azért vezérfonalam: *Gaál Sándor* rajzoktatási módszere, amelyben több éven át részesültem, a kötelező és szabadkézi rajzórákon. A rendes rajzóra nem voltak nagyon érdekesek, mert követni kellett a tantervet. Csak utólag tudtam meg, hogy Gaál tanár úrnak mennyi baja volt a főigazgató úrral, aki minden tantárgy módszertanában orákulumnak hitte magát. A rajzoktatás ellen az volt a kifogása, hogy elsős gimnazista gyerekekkel, vagyis tízévesekkel önarcképet festetett Gaál tanár úr. Ilyen korban még nem szabad efféle földadatot adni. Főigazgatónk – engedtem meg később – olajfestésű naturalista portréra gondolhatott. Olyat csakugyan nem tudtak csinálni. A másik kifogása az volt, hogy rendetlen a rajzszertár. Hogyne lett volna rendetlen, mikor a legfeljebb négyszer három méter alapterületű szobácska dugig rakva volt népművészeti kincsekkel.

Hogy jutottam én, taknyos kölyök ilyen bizalmas vélemények birtokába? Otthon is hallhattam, mert apánk az igazgatótanács elnöke volt. De fölpanaszolta, fölpanaszolhatta nekünk a tanár úr is, rajzórán. Olyan volt, mint-ha közlendői az egész osztályhoz szóltak volna, pedig én voltam ilyenkor az egyetlen figyelmes hallgatója. Azóta is hallom a szavait, a magyarázatait. A kisgyerek mindig a maga formáit, arányait, színeit festi, akkor is, ha nem ez a földadata.

A külön rajzórákat nagyon szerettem. Minden eljárást, minden technikát megismertünk a linóleummetszettől a mázas cserépedényekig.

Szabadszálláson nem volt jóformán semmi fölszerelés. De nem volt tanfelügyelő se. Azt adhattam föladatnak, amihez éppen kedvem volt. És sorra „bejöttek”, amikre kisdíjak koromtól fogva emlékeztem Gaál tanár úr óráiról.

Rajzoljunk csudavirágot. Azt persze nem ártultam el, hogy ez a csudavirág: önarckép. Többnyire szimmetrikus lett a virág. De egy kacskas kezű kislány rajza föltűnően nyomottra, szabálytalanra sikerült, igazolva a tíz évvel azelőtt hallott tételt.

Szabadszálláson kezdtek elrendeződni a dolgok. A piac, az iskola, az egyházi élet mint ha már ki is heverte volna a többszörös megpróbáltatást.

November vége felé, szép napos délelőttön különösen mozgalmos volt a község. Katonák vonultak át a főtéren. A piac tele volt emberrel, baromfival, gyümölcszel és orosz hadi pénzzel. Repülőgépek húztak át fölöttünk. Egyszer csak azt látom, hogy két vadászgép közül az egyik szélső megbillen, s kezd lecsapni ránk, szakasztott úgy, mint a háborús híradóban, mikor a stukák támadásához mindig a Les preludes-öt játszották ijesztő kíséretnek.

– Le a pincébe! – kiáltottam az ott körüllevőknek. De még le sem értünk a lépcsőn, már kaffogtak a gépfegyverek, robbantak a bombák.

Az iskolát légiakna rombolta szét. Szerencse, hogy a padláson robbant. A gyerekek a padok alá bújtak. Csak egyet nyomott agyon a törmelék. A temetésén kemény beszédet mondtam a gyerekgyilkosokról, akiknek meg vannak számlálva napjaik. Attól kezdve sokkal kevesebben jöttek az iskolába. A munkánk színtere is áthelyeződött az osztályból az iskola tetejére. Javítottuk a léceket, raktuk föl a megmaradt cserepeket. A község fedőcserép-tarta-

lékát is fölraktuk az iskola megmenthető felére. A parókia melléképületének cserepei is föl-származtak az iskolára.

A megszökött pap csak Pestig jutott. Január közepe felé visszatért. Jöttek hozzám a presbiterek: – Tessék mondani, elzavarjuk? – Dehogynis. Próbáljanak megbocsátani neki. Az én időm kitelt. Megyek haza Szentmiklóstra. Búcsúzáskor még felelnem kellett néhány kérdésre. – Hol van a fekete, ovális rekamié? – A városparancsnok vitette el. Ketten emelték, de nagyon nehéz volt. Mondták is, hogy a szegény embernekasztala sem maradt, az urak meg ilyen földökádban henteregtek. – A baracklekvarok? – Csokonai szavával bocsátottuk útnak őket: Ami menne más kutyába, Jobb, megy a magunk torkába. – A disznó, amelyet december végére kellett behozni a bérlőnek? – Hozta is, de már érettre hívva. Megöleltük, földolgoztuk. Péteri néni – Petrovics rokonság! – főzött, mosott rám, sok jó ebédet, vacsorát szerzett a *csocsa*.

A cserepek áthelyezése háborította föl legjobban. Hallottam is, hogy hamarosan visszacserepesedett a papi melléképület az iskola rovasára.

Térdig érő hóban költöztünk vissza Szentmiklóstra *Dankó Imrével*. A csomagokhoz egy kis szánköt ütöttünk össze. Húzni könnyebb volt, mint cipelni.

Fele útján lehettünk, mikor szembe találkoztunk egy nagy csapat civilvel. Vagyis hogy hadifogyokkal. Katonák őrizték, hajtották őket.

Figyelmeztettek, nehogy közéjük keveredjünk. Lehúzódtunk az árok mély havába, de előbb minden cigarettánkat odaadtuk. Camel cigaretta volt, a szabadszállási katonai repülőter személyzetének járandóságából cserélve.

Elvonult a csapat. Ők délnek, mi északnak.

B. L. : Balázs, e szép, kegyetlenül tiszta képpel zárjuk ezúttal. És folytatása következik.

Bereczky László – Vajda Kornél

Postscriptum Vargha Balázssal készített interjúnkhoz: Amint a fenti interjú szövegét olvasók nyilván mindannyian észrevették, Vargha Balázssal nem lehet normális interjút csinálni. Mi elmentünk hozzá, magnetofonnal, kész kérdésekkel, miegyébbel. Rövidesen kiderült, igazán szuverén lénnel nem lehet mit kezdeni szokványos eszközeinkkel. Vargha Balázs beszélt és beszélt, rá se hederített kérdéseinkre, mást, sokkal jobbat mondott, mint amit mi kérdeztünk. El is határoztuk, abbahagyjuk az interjúkészítésnek ezt a módját. A továbbiakban, mert persze a folyt. köv.-öt komolyan gondoltuk, Vargha Balázs a maga ritmusában, a maga utánozhatatlan módján fog beszámolni arról, amiről akar. A következő részek „szerzői” nem a kérdezők, *Bereczky László* és *Vajda Kornél* lesznek, hanem *Vargha Balázs*. Mindannyiunknak így jobb ez. Legkivált az olvasónak.